

Spis treści

Wstęp 15

ROZDZIAŁ 1. Teoria i teorie oraz koncepcje i modele wychowania (aspekty etymologiczne i problemy kategoriałne) 19

1.1. „Teoria/-e wychowania” – geneza, okoliczności i uwarunkowania ich powstawania 20

1.1.1. Od umiejętności praktycznych i sztuki wychowania do teorii i nauki o wychowaniu 20

1.1.2. Etapy formowania się teorii o wychowaniu oraz jej poziomy 23

1.1.2.1. Od teorii potocznych do teorii naukowej 24

1.1.2.2. Teoria i wiedza naukowa w pedagogice jako suma różnych poziomów refleksji 27

1.1.2.3. Teoria wychowania jako teoria naukowa i metateoria 33

1.1.3. Modele i koncepcje a teorie wychowania 35

1.1.3.1. Model wychowania 35

1.1.3.2. Pojęcie koncepcji wychowania 37

1.2. Zadania i funkcje teorii wychowania 39

1.2.1. Celowość i zadania teorii wychowania w kontekście jej teoretyczności i praktyczności 39

1.2.2. Rola i funkcje teorii wychowania 43

1.2.3. Relacja między teorią a praktyką w myśleniu i działalności wychowawczej 46

1.3. „Dobra teoria” i jej charakterystyka 50

1.3.1. Wychowanie jako teoria i praktyka a problem ważności i wiarygodności badań naukowych 50

- 1.3.2. Antropologiczny charakter poznawczego wysiłku człowieka w zakresie badań teorii wychowania **52**
- 1.3.3. O potrzebie humanistycznego zorientowania teorii wychowania **55**

Pytania kontrolne 57

Problemy do dyskusji 57

ROZDZIAŁ 2. Teoria wychowania a inne dyscypliny pedagogiczne 58

2.1. Teoria wychowania w kontekście współczesnych ujęć nauki i poznania naukowego 59

- 2.1.1. Trudności z rozumieniem pojęcia nauka **59**
- 2.1.2. Problem statusu teorii wychowania jako dyscypliny wiedzy (i ogólnie pedagogiki jako nauki) w kontekście ogólnego *status quaestionis* w naukach **63**
 - 2.1.2.1. Miejsce teorii wychowania wśród innych dyscyplin pedagogicznych **65**
 - 2.1.2.2. Teoria wychowania a światopogląd, retoryka i ideologia **77**
 - 2.1.2.3. Teoria wychowania jako dyscyplina antropologiczna **85**

2.2. Teoria wychowania a dyscypliny podstawowe i dyscypliny pedagogiczne 87

- 2.2.1. Teoria wychowania a dyscypliny podstawowe jako jej naukowe źródła **87**
 - 2.2.1.1. Teoria wychowania a biologia (biologia wychowania) **87**
 - 2.2.1.2. Teoria wychowania a psychologia (psychologia rozwoju człowieka i psychologia wychowawcza) **88**
 - 2.2.1.3. Teoria wychowania a socjologia (socjologia wychowania) **89**
 - 2.2.1.4. Filozoficzne oblicze teorii wychowania (filozofia stosowana i filozofia wychowania) **90**
 - 2.2.1.5. Teoria wychowania w dialogu z teologią (teologią wychowania) **96**
- 2.2.2. Teoria wychowania a inne dyscypliny pedagogiczne **100**

- 2.2.2.1. Pedagogika i jej subdyscypliny **101**
- 2.2.2.2. Teoria wychowania a pedagogika ogólna **101**
- 2.2.2.3. Teoria wychowania a dydaktyka **102**
- 2.2.2.4. Teoria wychowania a pedagogika społeczna **102**
- 2.2.2.5. Teoria wychowania a pedagogika kultury,
wielokulturowości i religii **103**

2.3. Charakterystyka teorii wychowania, jej odmian i specyfiki 107

- 2.3.1. Okoliczności powstawania i rozwoju teorii wychowania **107**
- 2.3.2. Rodzaje teorii naukowych i teorii wychowania **111**
- 2.3.3. Praktyczny wymiar teorii wychowania a jej utylitaryzm
i pragmatyzm **114**
- 2.3.3.1. Charakterystyka teorii wychowania jako dyscypliny
praktycznej **115**
- 2.3.3.2. Epistemologia praktyki a współczesne tendencje **115**

Pytania kontrolne 119

Problemy do dyskusji 119

ROZDZIAŁ 3. Metodologiczne problemy teorii wychowania 121

3.1. Wyznaczenie obszaru i zdefiniowanie przedmiotu badań teorii wychowania 121

- 3.1.1. Definiowanie i ustalanie przedmiotu badań teorii
wychowania **122**
 - 3.1.1.1. Obszary badań i analizowane problemy u wybranych
teoretyków wychowania **122**
 - 3.1.1.2. Zakres, specyfika i wyodrębnianie przedmiotu badań
w głównych okresach rozwoju teorii wychowania **128**
 - 3.1.1.3. Podstawowe problemy i kierunki badań teorii
wychowania **131**
- 3.1.2. Przedmiot badań a specyfika rzeczywistości
wychowania **132**
- 3.1.3. Wzajemne relacje i zależności między przedmiotem
i metodą badań **139**

3.2. Metodologia badań teorii wychowania 141

- 3.2.1. Podstawowe zarzuty dotyczące metodologii badań w teorii
wychowania **141**

- 3.2.2. Główne orientacje badawcze w teorii wychowania **143**
 - 3.2.2.1. Orientacja tradycyjna **143**
 - 3.2.2.2. Orientacja fenomenologiczna **145**
 - 3.2.2.3. Orientacja scjentyistyczna **145**
 - 3.2.2.4. Orientacja antymetodologiczna **145**
- 3.2.3. Kryzys metodologicznej tożsamości teorii wychowania
a postępujący rozwój jej metodologicznej świadomości **147**
 - 3.2.3.1. Propozycja „radikalnej, krytycznej zmiany statusu
poznawczego” teorii wychowania **147**
 - 3.2.3.2. Propozycje nowych kryteriów i metod oraz zasad
badań **148**
 - 3.2.3.3. Ku zorientowanej na człowieka metodologii badań
teorii wychowania **151**
- 3.3. O nowe podejście w metodologii badań teorii wychowania 166**
 - 3.3.1. Odzyskiwanie wychowania **167**
 - 3.3.2. Badania teorii wychowania a współpraca z zespołem nauk
o wychowaniu **169**
 - 3.3.3. Nowe propozycje i modele podejść badaczy rzeczywistości
wychowania **171**

Pytania kontrolne **175**

Problemy do dyskusji **175**

ROZDZIAŁ 4. Teoretyczne i koncepcyjne ujęcia wychowania 177

4.1. Fenomen wychowania 178

- 4.1.1. Ujęcia wychowania podkreślające jego związek z życiem **178**
- 4.1.2. Podstawowe problemy związane z definiowaniem
wychowania **182**
- 4.1.3. Terminologiczne i etymologiczne problemy dotyczące
rozumienia wychowania **183**
 - 4.1.3.1. Rozwój języka teorii wychowania na przykładzie
historii pojęć formacja i wychowanie **183**
 - 4.1.3.2. Wychowanie jako działalność na rzecz formacji **186**

4.2. Rozumienie wychowania i jego definicje 189

- 4.2.1. Zakresy znaczeniowe pojęcia wychowanie: szerokie, wąskie
i najwęższe rozumienie wychowania **189**

- 4.2.2. Definicje wychowania ze względu na jego charakter, znaczenie i funkcję w życiu człowieka **191**
- 4.2.3. Interakcyjne, relacyjne i antropologiczne definicje wychowania **195**
 - 4.2.3.1. Społeczne, interakcyjne i relacyjne rozumienie wychowania **196**
 - 4.2.3.2. O bytowy wymiar teorii rzeczywistości wychowania **199**
 - 4.2.3.3. O integralne ujęcie wychowania **202**
- 4.3. Wychowanie a inne pojęcia pedagogiczne i pokrewne rodzaje działalności 204**
 - 4.3.1. Wychowanie o profilu intelektualno-indywidualnym w nauczaniu, kształceniu, samokształceniu i edukacji **204**
 - 4.3.1.1. Rodzaje procesów uczenia się i nauczania **205**
 - 4.3.1.2. Różnice i wzajemne relacje między nauczaniem a wychowaniem **208**
 - 4.3.1.3. Kształcenie i wykształcenie jako czynniki wywołujące zmianę w osobowości człowieka **211**
 - 4.3.2. Wychowanie a procesy wprowadzenia człowieka w życie społeczne i w świat kultury (socjalizacja, inkulturacja, edukacja) **212**
 - 4.3.2.1. Wprowadzenie do życia w społeczeństwie (socjalizacja a wychowanie) **212**
 - 4.3.2.2. Wprowadzenie w świat wartości kultury (inkulturacja a wychowanie) **215**
 - 4.3.2.3. Edukacja jako ogół wpływów na jednostki i grupy społeczne w kontekście życia społecznego a wychowanie **216**
 - 4.3.2.4. Wychowanie a inne oddziaływania zabezpieczające i chroniące wychowanka: opieka, profilaktyka, prewencja **218**
 - 4.3.3. Alternatywne ujęcia i interpretacje wychowania **224**
 - 4.3.3.1. Cechy i właściwości alternatywnego myślenia o wychowaniu **225**
 - 4.3.3.2. Odmiany myślenia alternatywnego o wychowaniu **226**
 - 4.3.3.3. Wychowanie alternatywne a wychowanie jako pomoc w emancypacji **227**

- Pytania kontrolne 230
Problemy do dyskusji 231

ROZDZIAŁ 5. Współczesne teorie i koncepcje wychowania 232

5.1. Typologia koncepcyjnych podejść do wychowania 232

5.2. Wybrane teorie i koncepcje wychowania 236

5.2.1. Rozumieć rzeczywistość wychowania: humanistyczne (hermeneutyczne) koncepcje wychowania 236

5.2.2. Wyjaśniać rzeczywistość wychowania: empiryczne koncepcje wychowania 238

5.2.3. Normatywność w rzeczywistości wychowania: normatywne koncepcje wychowania 240

5.2.4. Krytykować rzeczywistość wychowania: krytyczne koncepcje wychowania 242

5.2.5. Nadawać strukturę rzeczywistości wychowania: strukturalistyczne i postrukturalistyczne koncepcje wychowania 246

5.2.6. Konstruować rzeczywistość wychowania: systemowe i konstruktywistyczne koncepcje wychowania 249

5.2.7. Propozycja refleksyjnej teorii wychowania (Dietera Lenzena) 253

5.3. Ku interakcyjnej i otwartej koncepcji wychowania – próba charakterystyki 256

5.3.1. Geneza i główne etapy rozwoju realistycznej koncepcji i teorii wychowania 256

5.3.2. Podwójna dialektyka istnienia żywego – źródłem procesu własnego stawania się i wychowania 263

5.3.2.1. Wewnętrzna przyczyna wychowania 264

5.3.2.2. Oddziaływania zewnętrzne 268

5.3.2.3. Realistyczne ujęcia wychowania i wychowalności człowieka 270

5.3.2.4. Personalistyczna koncepcja wychowania i wychowalności 275

5.3.3. Podstawowe cechy teoretycznych ujęć wychowania personalistycznego i otwartego 278

5.3.3.1. Wychowanie i przekaz wartości w otwartej teorii (koncepcji) wychowania 279

5.3.3.2. Uniwersalizm i uniwersalność wychowania 282

5.3.3.3. Uwarunkowania skuteczności wychowania 284

Pytania kontrolne 286

Problemy do dyskusji 287

ROZDZIAŁ 6. Struktura procesu wychowawczego 288

6.1. Próby nakreślenia struktury procesu wychowania 289

6.1.1. Podstawowe pojęcia 289

6.1.2. Ramy i elementy konstytutywne wychowania 302

6.2. Podstawowe podmiotowe akty wychowawczego działania 303

6.2.1. Wychowanek – podmiot – osoba jako podstawowa przyczyna wychowania w ujęciu personalistycznym 304

6.2.1.1. Podmiotowość faktu „być wychowankiem” 305

6.2.1.2. Wychowanek jako aktywny protagonista własnego wychowania 307

6.2.2. Wychowawca – podmiotowa przyczyna wychowania 308

6.2.3. Sytuacja wychowawcza – jako złożona, obiektywna i przedmiotowa rzeczywistość oraz podłoże wychowania 311

6.3. Zewnętrzne i wewnętrzne oraz osobowe uwarunkowania odpowiedzialności i skuteczności wychowania 315

6.3.1. Moment decydowania i wychowawczego działania 315

6.3.2. Moment pedagogiczny oddziaływania wychowawczego 317

6.3.3. Aktywność wychowanka i wychowawcy na rzecz wyzwalania, nabywania autonomii i tożsamości 318

Pytania kontrolne 324

Problemy do dyskusji 324

ROZDZIAŁ 7. Aksjologiczne i teleologiczne problemy teorii wychowania 325

7.1. Aksjologia i teleologia w teorii wychowania 327

- 7.1.1. Problemy z określaniem celów i zadań wychowania w teoriach wychowania **328**
- 7.1.2. Podstawowe zagrożenia dla problematyki wartości i celów w teorii wychowania **334**
 - 7.1.2.1. Metodologiczne przyczyny kryzysu aksjologii w teorii wychowania **335**
 - 7.1.2.2. Zagrożenie ze strony pozytywistycznej koncepcji nauki i naukowości (z pozycji nauk przyrodniczych) **335**
 - 7.1.2.3. Zagrożenie w postaci relatywizmu (z pozycji nauk humanistycznych) **337**
 - 7.1.2.4. Zagrożenie indyferentyzmu (pochodna kryzysu samego człowieka) **338**
 - 7.1.2.5. Kryzys współczesnej filozofii wartości **339**
- 7.1.3. Zwrot ku interdyscyplinarnej normatywności w badaniach teoretyków wychowania **341**
 - 7.1.3.1. Analizowanie i formułowanie celów wychowania **342**
 - 7.1.3.2. Krytyka celów wychowania **344**
- 7.2. Cele i ideały wychowania: ich rodzaje, źródła i funkcje 346**
 - 7.2.1. Wyjaśnienia terminologiczne **346**
 - 7.2.2. Zasady i normy wychowania **350**
 - 7.2.3. Klasyfikacje oraz zasady ustanawiania i wyprowadzania celów wychowania – taksonomie i operacjonalizacja celów wychowania **357**
 - 7.2.3.1. Taksonomie celów wychowania **358**
 - 7.2.3.2. Operacjonalizacja celów wychowania **362**
 - 7.2.3.3. Źródła celów wychowania **364**
 - 7.2.4. Funkcje celów wychowania, ideałów oraz wzorów osobowych w wychowaniu i nauczaniu **365**
- 7.3. Wartości i cele w pracy wychowawczej – pedagogia wartości 367**
 - 7.3.1. Antropologiczne, społeczne, kulturowe i religijne podstawy wartości i celów wychowania **367**
 - 7.3.2. Aktualne wartości i cele wychowania – ich zmienność i stałość oraz wywoływane przez nie postawy **370**
 - 7.3.2.1. Propozycja wartości aktualnych i ważnych w wychowaniu według Wolfganga Brezinki **371**

- 7.3.2.2. Orędzie Jana Pawła II o wartościach społecznych, aktualnych i ważnych w wychowaniu 373
- 7.3.3. Strategie wychowania do wartości – pedagogia wartości i celów 378
 - 7.3.3.1. Ścisła zależność między wartościami a wychowaniem 378
 - 7.3.3.2. Strategie wychowania do wartości 378
 - 7.3.3.3. Doświadczenie wartości i wartościowania w konkretnej pracy z innymi i dla drugih w ramach wychowania wyobraźni miłosierdzia 381

Pytania kontrolne 383

Problemy do dyskusji 384

ROZDZIAŁ 8. Dziedziny wychowania 385

8.1. Wychowanie fizyczne i zdrowotne 386

8.2. Wychowanie umysłowe (wychowanie intelektualne) 389

8.3. Wychowanie moralne 391

8.3.1. Wychowanie moralne jako kształcenie charakteru 392

8.3.2. Kształtowanie moralnej postawy człowieka 405

8.4. Wychowanie estetyczne 407

8.4.1. Sztuka w procesie nauczania i wychowania („wychowanie przez sztukę”) 409

8.4.2. Cele i wartości „wychowania przez sztukę” 410

8.4.3. Znaczenie sztuki sakralnej dla pracy wychowawczej i dla integralnego rozwoju osoby ludzkiej 412

8.4.4. „Wychowanie przez sztukę” drogą realizacji integralnego i integracyjnego wychowania człowieka 414

8.4.5. Wychowawcze znaczenie i kształtujący wymiar sztuk teatralnych 416

8.5. Wychowanie społeczne, państwowe i patriotyczne 418

8.5.1. Wychowanie społeczne, państwowe i polityczne a kierunek wychowania społecznego, państwowego i narodowego 419

8.5.2. Wychowanie do działalności politycznej (w ujęciu Guardiniego) 422

8.5.2.1. Istota polityki i działalności politycznej 424

8.5.2.2. Wartości życia i wychowania państwowego 427

8.5.3. Wychowanie i samowychowanie do życia w państwie
– *Państwo w nas* 428

8.5.4. Kształtowanie postawy politycznej 429

8.5.5. Wychowanie polityczne a szkoła 432

8.6. Wychowanie religijne i chrześcijańskie 432

8.6.1. Cele i ich namiastki w wychowaniu religijnym 433

8.6.2. Wychowanie religijne a proces osiągnięcia dojrzałości 435

Pytania kontrolne 437

Problemy do dyskusji 438

ROZDZIAŁ 9. Metodyczne aspekty wychowania: metody, formy, techniki i środki wychowania 439

9.1. Metoda i metodyka wychowania 439

9.1.1. Pojęcie metody i metodyki wychowania 440

9.1.2. Grupy metod wychowania – typologia 442

9.1.3. Zasady klasyfikowania metod wychowania 444

9.2. Strategie i technologia pracy wychowawczej 449

9.3. Formy i techniki pracy wychowawczej 454

9.4. Środki wychowawcze 461

9.4.1. Wyjaśnienie pojęcia środków wychowawczych 462

9.4.2. Uwarunkowania stosowania środków wychowawczych
i kryteria ich doboru 462

9.4.3. Najczęściej stosowane środki wychowawcze 463

Pytania kontrolne 468

Problemy do dyskusji 469

Zakończenie 470

Bibliografia 474

Słownik pojęć 499

Indeks osób 573